

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Durumları ile Sanal Zorbalık Yapma ve Mağdur Olma Durumlarının İncelenmesi¹

Fatma GÖLPEK SARI² Prof. Dr. Süleyman Sadi SEFEROĞLU³

Öz: Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık durumlarının, sanal zorbalık yapma ve mağduriyet durumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca, öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık durumları, sanal zorbalık yapma ve mağduriyet durumları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara'daki merkezi bir ortaokulda öğrenim görmekte olan ve "bilgi teknolojileri ve yazılım" dersi kapsamında sanal zorbalık farkındalık eğitimleri almış olan 110 öğrenci oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında veriler; demografik bilgi anketi, Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen "Sanal Zorba/Mağdur Ölçeği" ve Ayas, Aydın ve Horzum (2015) tarafından geliştirilen "Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği" ile toplanmıştır. Verilerin analizi sürecinde bilgisayar tabanlı bir istatistik programından faydalanılmıştır. Öğrencilerin demografik bilgilerinin belirlenmesinde betimsel analizlerden faydalanılmıştır. Demografik bilgiler ile sanal zorba/mağdur olma ve sanal zorbalık farkındalık durumları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Mann Whitney-U testi ile Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Sanal zorbalık yapma, sanal zorbalık mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık durumları arasındaki ilişki ise spearman korelasyon yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrencilerin sanal zorbalık yapma oranları ve sanal mağduriyet oranları düşük düzeydedir. Öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ise yüksek düzeydedir. Öte yandan sanal zorbalık farkındalık ve sanal zorbalık düzeyleri arasında negatif bir ilişki, zorbalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ancak, sanal zorbalık farkındalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma 2-4 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen 12. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumunda (ICITS-2018) sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Milli Eğitim Bakanlığı, Batıkent Şehit Erdal Çetin Ortaokulu, fatma.sari@hacettepe.edu.tr

³ Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, sadi@hacettepe.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Sanal zorba, sanal mağdur, sanal zorbalık farkındalık

Investigation of Cyberbullying Awareness, Cyberbullying and Cyber Victim Status of Middle School Students

Abstract: In this study, it was aimed to determine cyberbullying awareness situations, cyberbullying and cybervictim situations of secondary school students. In addition, cyberbullying awareness situations, cyberbullying and cyber victim situations were examined in terms of various variables. The study group was consisted of 111 students who are studying in a central secondary school in Ankara and who have received cyberbullying awareness trainings within the scope of "information technology and software" lessons. The data were collected through "Personal Information Form", "Cyber Bully / Victim Scale" developed by Ayas and Horzum (2010) and "Cyberbullying Awareness Scale" developed by Ayas, Aydın and Horzum (2015). A computer based statistical program was used for the analysis of the data. Mann Whitney-U test and Kruskall Wallis H-Test were used to determine the relationship between demographic variables and cyberbullying / victim and cyberbullying awareness. The relationship between cyberbullying, cyber victim, and cyberbullying awareness was determined by the spearman correlation method. Within the scope of the research results, it is seen that the rates of cyberbullying and cyber victim rates of students who have been trained in cyberbullying awareness are low; while the level of cyberbullying awareness is higher. In addition, while correlation between cyberbullying and cyberbullying levels were found to be negative; correlation between cyberbullying and cyber victim levels were found to be positive. However, no significant relationship between cyberbullying awareness and cyber victim levels has been observed.

Keywords: Cyberbullying, cyber victim, cyberbullying awareness

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte son yıllarda öğrenciler çok küçük yaşlarda internette zaman geçirmeye başlamışlardır. Özellikle bilinçli ve güvenli internet kullanımından habersiz öğrenciler internet ortamında olumsuz davranışlar sergileyebilmekte ve/veya olumsuz davranışlara maruz kalabilmektedirler. Bu olumsuz davranışlardan birisi zorbalıktır.

İnsan ilişkilerinde zorbalık, bir birey ya da grup tarafından kasıtlı olarak tekrarlanan ve başkalarına zarar verme amacı taşıyan kötü niyetli davranışları (Olweus, 2003) kapsamaktadır. Günlük yaşamdaki zorbalık davranışı, bireylerin internette ve özellikle sosyal ağlarda zaman geçirmesiyle birlikte zaman zaman internet ortamına da taşınmaktadır. Elektronik ortamlarda yapılan zorbalığa alanyazında “elektronik zorbalık”, “sanal zorbalık” veya “siber zorbalık” gibi değişik isimler verilmektedir (Durak & Seferoğlu, 2016; Kowalski & Limber, 2007).

Sanal zorbalık, internet ya da diğer dijital teknolojileri kullanarak kasıtlı ve tekrarlanan bir şekilde diğer bir kişiye zarar verme eylemi olarak adlandırılmaktadır (Agatston, Kowalski & Limber, 2007; Patchin & Hinduja, 2006; Strom & Strom, 2005). Horzum ve Ayas (2011) ise sanal zorbalığı; bir veya birden fazla kişinin internet ya da cep telefonu gibi teknolojileri kullanarak kasıtlı ve sürekli olarak mağdur durumundaki kişiye zarar vermek amacıyla kullanması olarak tanımlamışlardır. Araştırmalarda ekran zorbalığının bir boyutu olarak çocukların ve gençlerin okullarda elektronik iletişim araçları vasıtasıyla sanal zorbalık yaptıkları belirtilmektedir (Erdur, Baker & Kavşut, 2007; Patchin & Hinduja, 2006). Kowalski ve Limber (2007) ilköğretim öğrencileri ile yaptıkları araştırmada okulda öğrencilerin “arkadaş” olarak gördükleri birçok öğrencinin aslında sanal zorbalık davranışında bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Slonje ve Smith’e (2008) göre de çocuklar ve gençler tarafından bilgisayar ve cep telefonları gibi elektronik araçların kullanımının artmasının sanal zorbalığın yaygınlaşması üzerinde rolü bulunmaktadır. Benzer şekilde Li (2005) elektronik iletişimin dersliklere girmesinin elektronik iletişim araçlarının zorbalık yapma amaçlı kullanımı gibi bazı sorunlara sebep olabileceğini belirtmektedir. Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında, çocukların sanal zorbalık olgusunun farkında olmama durumlarının önemli bir sorun haline geldiği söylenebilir.

Sanal zorbalık üzerine yapılan çalışmalarda farklı değişkenlerin etkilerinin incelendiği ancak özellikle yaş değişkeni üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, Williams ve Guarra (2007) 5., 8. ve 11. sınıfları kapsayan çalışmalarında sanal zorbalık olaylarının %9.4 oranında olduğunu tespit etmiştir. Sınıflardaki dağılımlara bakıldığında; 5. sınıfta zorbalık olaylarının oranının %4.5’ten, 8. sınıfta %12.9’a kadar yükseldiği, 11. Sınıfta ise %9’a düştüğü anlaşılmaktadır. Wolak, Mitchell ve Finkelhor (2007) yaşları 13-17 arasındaki gençlerle

yaptıkları çalışmada gençlerin %43'ünün sanal zorbalık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sanal zorbalığın yaşla ilişkisine yönelik bir başka bir araştırmada, ilköğretim ikinci kademe öğrencileri arasında yaşın artmasıyla birlikte sanal zorbalık yapma ve sanal zorbalığa maruz kalma oranlarının arttığı belirlenmiştir (Williams & Guera, 2007).

Yaş faktörü önemli bir değişken olabilmekle birlikte; öğrencilerin sanal zorbalık yapma ya da mağdur olmalarını etkileyen pek çok başka değişken bulunmaktadır. Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık olma durumu açısından cinsiyet değişkeninin incelendiği bir çalışmada, cinsiyet ile sanal zorba olma arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu çalışmada erkek öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerinin kız öğrencilerinkine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Kavuk & Keser, 2015). Yine aynı çalışmada internet kullanım süresi değişkeni ele alınmış, internet kullanım süresi ile sanal zorba olma arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, internet kullanım süresi arttıkça sanal zorbalık yapma oranının arttığı söylenebilir.

Öğrencilerin sanal zorbalık farkındalığı kazanabilmeleri için konuyla ilgili bir eğitim almalarının sanal zorbalık yapma ya da mağdur olma durumlarını etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, sanal zorbalığın ve mağduriyetin önlenmesinde, başka bir ifadeyle bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlıklarının korunması amacıyla bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasının (Demir & Seferoğlu, 2016), ayrıca eğitimcilerin ve ailelerin yapacakları katkının büyük önem taşıdığı, bilinçli ve doğru internet kullanımı konusunda çocukların erken yaşlarda bilgilendirilmesinin önemli olduğu (Çelik, Çelen, & Seferoğlu, 2015) söylenebilir. Benzer şekilde Yiğit ve Seferoğlu (2017) da sanal zorbalığı önlemeye yönelik olarak "empati tabanlı müdahalelerde bulunulması", "internet ve medya kullanım eğitimlerinin verilmesi" ve "ebeveynlerin çocuklarına gerekli müdahalede ve kontrolde bulunması" şeklinde önerilerde bulunmaktadır.

Kavuk ve Keser (2015), yapmış oldukları bir çalışmada, öğrencilerin bilişim teknolojilerinin, doğru, etik ve yasal kullanımına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmamalarının, siber zorbalık davranışlarının internet kafelerde daha kolay sergilenmesine fırsat yarattığını belirtmiştir. Yine aynı çalışmada öğrencilerin, siber zorbalığın bireyler üzerinde bıraktığı etkiler ve siber zorbalık olaylarının yasal boyutları hakkında bilgilendirildikleri takdirde, kontrolün olmadığı ortamlarda da bilgi ve iletişim teknolojilerini daha doğru, etik ve yasal

şekilde kullanma eğiliminde oldukları ifade edilmektedir. Bu bağlamda Çelik, Çelen ve Seferoğlu (2015) da bilgi ve iletişim teknolojilerinin güvenli ve etkili kullanımı açısından ailelerin çocuklarıyla birlikte kurallar belirlemesine, daha fazla ortak zaman geçirmelerine ve iyi ilişkiler kurmalarına yönelik eğitici/öğretici etkinlikler düzenlenmesini önermektedir.

Sanal zorbalıkla ilgili alanyazın incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun lise öğrencileri ile gerçekleştirildiği görülmüştür (Dalmaç-Polat & Bayraktar, 2016; Erdur-Baker & Kavşut, 2007; Peker, 2014; Yaman & Peker, 2012). Oysa günümüzde öğrencilerin sosyal ağlarla ve internet ile tanışma, kullanma yaşı düşmüş durumdadır. Bu alandaki Türkiye’de gerçekleştirilmiş betimsel çalışmalar kısıtlı olmakla beraber araştırmaya dayanak olabilecek verilere sahip çalışmaların olduğu söylenebilir. Kavuk ve Keser (2015), öğrencilerin bilgisayar bilgilerini öğrenme kaynaklarına bakıldığında; bilgisayar kullanmayı kendi kendine öğrenenlerin sanal zorba olma oranlarının, kendi kendine öğrenmeyenlere göre anlamlı şekilde fazla olduğunu belirtmiştir. Yine aynı çalışmada, bilişim teknolojileriyle ilgili bilgileri okulda edinenlerin sanal zorba olma oranlarının, okulda edinmeyenlere göre anlamlı şekilde düşük olduğunu, interneti eğitim/ders/araştırma amacıyla kullanan öğrencilerin bu amaçla kullanmayanlara göre daha az sanal zorba oldukları belirlenmiştir. Çelik, Çelen ve Seferoğlu (2015) da ortaokul öğrencilerinin sanal zorba olma durumlarını araştırdıkları çalışmada; ortaokul öğrencilerinin %55,5’inin hiçbir şekilde sanal zorbalık yapmadıkları, %25,2’sinin bir defa, %16’sının bir iki defa, %3,3’ünün ise pek çok kez sanal zorbalık yaptıkları bulgusunu edinmişlerdir. Aynı çalışmada ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık mağduru olma durumları da araştırılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre katılımcıların %52,3’ü hiçbir şekilde sanal zorbalığa maruz kalmadıklarını, %34,5’inin bir defa, %10,1’inin bir iki defa, %2,5’inin çok kez, %1,7’sinin ise pek çok kez sanal zorbalığa maruz kaldıklarını ifade ettikleri belirtilmiştir.

Dilmaç ve Aydoğan (2010) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise öğrencilerin %20’sinin en az bir kere sanal zorbalık yaptığı, %56’sının ise en az bir kez sanal zorbalığa maruz kaldığı bildirilmiştir. Bu bulgular dikkate alındığında ortaokul öğrencileri açısından sanal zorbalığın ciddi bir sorun haline geldiği düşünülmektedir. Bu bağlamda sanal zorbalık farkındalığı ile bilinçli ve güvenli internet eğitimlerinin verilmesinin önem arz ettiği görülmektedir. Öte yandan sanal zorbalık farkındalığı çevrim içi ortamda gerçekleşen

olumsuz olayların farkında olma durumu olarak da tanımlanmaktadır (Aydın, 2016). Aydın yapmış olduğu çalışmada; ortaokul 6. sınıfta eğitim gören öğrencilere verilen sanal zorbalık eğitiminin öğrencilerin sanal zorbalık farkındalıklarına etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada, verilen eğitimin sanal zorbalık farkındalığını artırdığı ve etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sanal zorbalık farkındalığı üzerine yapılan başka çalışmalarda da öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık durumlarının çeşitli değişkenlere göre incelendiği görülmüştür (Horzum & Ayas, 2013; Yenilmez & Seferoğlu, 2013). Bu çalışmada ise, merkezi bir ortaokuldaki öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeyi ile sanal zorbalık farkındalığını etkileyen değişkenler incelenmiştir.

Yenilmez ve Seferoğlu (2013) yapmış oldukları çalışmada cinsiyet değişkeninin, öğretmenlerin sanal zorbalık hakkındaki görüşleri üzerinde etkisi araştırılmış ve elde edilen bulgular istatistiksel olarak anlamlı olsa da cinsiyete ilişkin oranların birbirine yakın olması sebebiyle öğretmenlerin sanal zorbalık hakkındaki görüşleri üzerinde cinsiyet değişkeninin doğrudan bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Horzum ve Ayas'ın çalışmasında (2013) ise kadın psikolojik danışmanların sanal zorbalık farkındalıklarının erkek psikolojik danışmanlarıkinden anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ayas, Aydın ve Horzum (2015); öğrencilerin sanal zorbalık olaylarının farkında olup olmadığını belirlemenin daha sonra yapılacak önleme çalışmalarında önemli olacağını belirtmiştir. Buraya kadar bahsedilen çalışmalar doğrultusunda, sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık durumlarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde sanal zorbalık farkındalığına yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu belirlenmiştir. Çalışmalarda genellikle sanal zorbalık yapma/mağdur olma konularına ağırlık verildiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda Kavuk ve Keser (2015) yapmış oldukları bir çalışmada erkek öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerinin kız öğrencilerinkine göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Alanyazın incelendiğinde erkeklerin kadınlara göre sanal zorba olma ihtimallerinin; kadınların ise erkeklere oranla sanal kurban olma ihtimallerinin daha yüksek olduğua yönelik sonuçların yer aldığı pek çok çalışmaya rastlanabilmektedir (Arıcak vd., 2008; Erdur-Baker & Kavşut, 2007; Steffgen & König, 2009).

Bahsedilen çalışmalarda ulaşılan sonuçların sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrenciler açısından araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Sanal zorbalık farkındalığına yönelik eğitimlerin sonuçlarının incelenmesinde yarar bulunduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda; öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeylerine etki edebileceği düşünülen “akıllı telefona sahip olma durumları ile cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanma durumları” gibi bazı değişkenler açısından araştırılmasının alanyazına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Yine; sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrencilerin sanal zorbalık yapma ve sanal mağduriyet düzeylerinin incelenmesinin, farkındalık eğitimlerinin etkililiğine yönelik bilgi sağlayacağı söylenebilir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık durumları ile sanal zorbalık yapma ve mağduriyet durumlarının belirlenmesidir. Bu çalışmanın bir diğer amacı, öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık durumlarının, sanal zorbalık yapma ve mağduriyet durumlarının çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaca ulaşmak amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır: “Sanal zorbalık farkındalık eğitimi” almış ortaokul öğrencilerinin;

1. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri nasıldır?
2. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile cinsiyet arasındaki ilişki nasıldır?
3. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile akıllı telefona sahip olma durumları arasındaki ilişki nasıldır?
4. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanıp kullanmama durumları arasındaki ilişki nasıldır?
5. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yolları arasındaki ilişki nasıldır?
6. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ile sanal zorbalık yapma düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

7. Sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
8. Sanal zorbalık yapma düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yöntem

Bu çalışma ilişkisel bir çalışmadır. Çalışma kapsamında ortaokul 6. sınıf öğrencilerinde sanal zorbalık farkındalığı oluşturmak amacıyla bilişim teknolojileri ve yazılım dersi kapsamında 3 haftalık (2 ders saati * 3 hafta) eğitimler verilmiştir. Eğitim kapsamında ilk 2 hafta (2 ders saati * 2 hafta), öğrencilerin dikkatini çekecek konuyla ilgili videolar izletilmiş ve yine konuyla ilgili görsel sunumlar paylaşılmıştır. Öğrenciler sürecin son haftasında sanal zorbalık temalı birer broşür hazırlamışlardır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu belirlerken uygun örneklem tekniğine başvurulmuştur. Bu kapsamda Ankara'daki bir ortaokulun 6. sınıfında öğrenim görmekte olan 61 kız ve 49 erkek olmak üzere toplam 110 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Ortaokul öğrencileri, bilişim teknolojileri ve yazılım dersini 5. ve 6. sınıf düzeyinde zorunlu olarak görmektedirler. Güncellenen Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi öğretim programına göre 6. sınıf öğrencilerinin "Etik ve Güvenlik" konulu kazanımları aşağıdaki şekildedir:

"BT.6.2.1.2. Etik ilkelerin ihlali sonucunda karşılaşılabilecek durumlara örnekler verir. Sanal ortamlarda da doğru ve dürüst olunması gerektiği vurgulanır.

BT.6.2.1.3. Siber zorbalık kavramını açıklayarak korunma amacıyla alınabilecek önlemleri tartışır. Sanal ortamda karşılaşılabilecek olumsuz davranışlara karşı duyarlı davranılması üzerinde durulur." (Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı, 2018).

Araştırma kapsamında; 6. sınıf bilişim teknolojileri ve yazılım dersi kazanımları dikkate alınarak sadece 6. sınıf öğrencilerinin araştırmanın çalışma grubunu oluşturmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma kapsamında veriler; “Demografik Bilgi Formu”, Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen “Sanal Zorba/Mağdur Ölçeği” ve Ayas, Aydın ve Horzum (2015) tarafından geliştirilen ve Aydın (2016) tarafından madde havuzu ortaokul öğrencilerine uyarlanarak düzenlenmiş olan “Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği” kullanılarak çevrimiçi ortamda toplanmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Bu çalışmanın ilk veri toplama aracı, öğrencilerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “Demografik Bilgi Formu”dur. Bu formda katılımcıların cinsiyeti, kendine ait bir akıllı telefona sahip olma durumu, cep telefonunu internet'e girmek amaçlı kullanma durumu, bilinçli internet kullanımı ve sanal zorbalık hakkında hangi yolla bilgi edindiği gibi bilgilerin istendiği toplam dört adet soru bulunmaktadır.

Sanal Zorba/Mağdur Ölçeği

Bu araştırmanın ikinci veri toplama aracı “Sanal Zorba/Mağdur Ölçeği” başlıklı ölçektir. Ayas ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen bu ölçeğin amacı öğrencilerin sanal zorba ve sanal mağdur olma durumlarını belirlemektir. Ölçekte yer alan 19 maddenin faktörlerdeki yük değerlerinin 0.35-0.85 arasında değiştiği belirtilmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısının hesaplamasında, kurban ve zorba için ayrı ayrı iç tutarlılıklarına bakılarak güvenilirlik kestirimlerinin elde edildiği açıklanmıştır. Bu kapsamda, sanal zorba ölçeğinin 19 maddelik toplam iç tutarlık katsayısı 0.81, yine sanal kurban ölçeğinin 19 maddelik toplam iç tutarlık katsayısı da 0.81 olarak bulunmuştur-

Ölçekte yer alan maddelerle ilgili katılma düzeyini ifade etmek için kullanılan 5'li Likert tipi dereceleme “Her zaman (5), Sık sık (4), Ara sıra (3), Nadiren (2) ve Hiçbir zaman (1)” şeklinde oluşturulmuştur. Uzman görüşü alınarak oluşturulan 23 maddelik ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “sanal kurban” olarak zorbaca davranışlara maruz kalma düzeyini belirlemek amacıyla hazırlanan 23 maddede öğrencilerin kendilerine yapılan sanal zorbalıkları ifade etmeleri istenmiştir. Bunun için her ifadede “bana yapıldı” kısmındaki maddelerden kendisine uygun olan dereceyi seçmeleri istenmiştir. İkinci bölümde ise “sanal zorba” olarak zorbaca davranışlarda bulunma düzeyini belirlemek amacıyla birinci

bölümdeki aynı 23 maddeyle ilgili olarak öğrencilerin kendilerinin yaptıkları sanal zorbalıkları ifade etmeleri istenmiştir. Bunun için her ifadede “*ben yaptım*” kısmında yer alan maddelerden kendisine uygun olan dereceyi seçmeleri istenmiştir (Ayas & Horzum, 2010).

Sanal zorba ve mağdur ölçeklerinin güvenirlik katsayıları, çalışma grubunun farklı olması sebebiyle bu çalışmada yeniden hesaplanmış, cronbach alpha değeri sanal zorba ölçeği için 0.77; sanal mağdur ölçeği için ise 0.87 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar kapsamında ölçeğin güvenirliğinin bu araştırmanın çalışma grubu için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği

Bu çalışmanın üçüncü veri toplama aracı öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeylerini belirlemek amacıyla, Ayas, Aydın ve Horzum (2015) tarafından geliştirilmiş ve Aydın (2016) tarafından madde havuzu ortaokul öğrencilerine uyarlanarak düzenlenmiş olan “Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği”dir. Ölçeğin tutarlılığına yönelik olarak, Cronbach alfa değeri 0.89 olarak bulunmuştur (Aydın, 2016). Yine yapılan kümeleme analizi sonucunda ölçekten alınacak toplam puanın, 21-61, 62-81, 82-105 şeklinde kümelenmesi uygun görülmüş olup, 21-61 puan aralığı düşük, 62-81 puan aralığı orta ve 82-105 puan aralığının yüksek sanal zorbalık farkındalığı olarak ifade edilebileceği belirtilmiştir. Sanal zorbalık farkındalığı ölçeğini dolduracak olan kişiler ölçekte yer alan her bir ifadeye ilişkin katılma düzeylerini; (1) kesinlikle katılmıyorum ile (5) kesinlikle katılıyorum seçenekleri arasında işaretlemektedirler. Ölçekten en düşük 21, en yüksek 105 puan elde edilebilmektedir.

Sanal zorbalık farkındalık ölçeğinin güvenirlik katsayısı, çalışma grubunun farklı olması sebebiyle bu çalışmada yeniden hesaplanmış ve cronbach alpha değeri 0.96 olarak belirlenmiştir. Bu sonuç kapsamında ölçeğin güvenirliğinin bu araştırmanın çalışma grubu için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde bilgisayar tabanlı bir istatistik programından faydalanılmıştır. Öğrencilerin demografik bilgilerinin belirlenmesinde betimsel analizlerden faydalanılmıştır. Çalışma grubunun sanal zorbalık yapma, mağduriyet ve farkındalık

durumları için verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış ve analiz sonucu $\alpha < .05$ olduğundan grubun normal dağılım göstermediğine karar verilmiştir. Demografik bilgiler ile sanal zorba/mağdur olma ve sanal zorbalık farkındalık durumları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Mann Whitney-U testi ile Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Sanal zorbalık yapma, sanal mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık durumları arasındaki ilişki için ise korelasyona bakılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Bulgular bu araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen alt problemler ayrı ayrı cevaplandırılacak şekilde sunulmuştur.

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeyleri

Bu çalışmanın ilk araştırma sorusu “Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere “sanal zorba/mağdur ölçeği” ile “zorbalık farkındalık ölçeği”nden alınan minimum ve maksimum değerler ile ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Bu analizlerle ilgili betimsel istatistik veriler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Zorbalık Farkındalık Ölçeğinden Alınan Minimum, Maksimum, Ortalama ve Standart Sapma Değerlerinin Dağılımı

Değişkenler	N	Min	Mak	X	ss.
Zorbalık	110	19,00	39,00	20,51	3,32
Mağduriyet	110	19,00	54,00	22,82	6,50
Farkındalık	110	21,00	105,00	83,03	20,78

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin sanal zorbalık yapma puanlarının ortalamasının 20,51; sanal mağduriyet puanlarının ortalamasının 22,82; sanal zorbalık farkındalık puanlarının ortalamasının ise 83,03 olduğu görülmektedir. Sanal zorbalık farkındalık ölçeği kesim noktaları dikkate alındığında 82 ve üzeri ortalamasının, öğrencilerin yüksek sanal zorbalık farkındalığına sahip oldukları şeklinde yorumlanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda elde edilen bulgular dikkate alınarak, öğrencilerin sanal

zorbalık farkındalık eğitimi sonrasında sanal zorbalık yapma ve sanal mağduriyet düzeylerinin düşük olarak belirlenmesinin beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeyleri ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın ikinci araştırma sorusu “Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile cinsiyet arasındaki ilişki nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere sanal zorba/mağdur ölçeği ve sanal zorbalık farkındalık ölçekleriyle belirlenen düzeylerle ilgili verilerin analizi için Mann Whitney-U testine başvurulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeylerinin Cinsiyete Göre Mann Whitney-U-Testinin Sonuçlarının Dağılımı (N=110)

Değişkenler	Cinsiyet	f	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	P
Zorbalık	Kız	61	53,97	3292,00	1401,00	,52
Yapma	Erkek	49	57,41	2813,00		
Mağduriyet	Kız	61	48,20	2940,00	1049,00	,00
	Erkek	49	64,59	3165,00		
Farkındalık	Kız	61	61,27	3359,00	1468,00	,03
	Erkek	49	48,32	2746,00		

Tablo 2’deki verilere bakıldığında sanal zorbalık yapma düzeylerinin cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>.05$) anlaşılmaktadır. Ayrıca sanal mağduriyet düzeyinin, cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p<.05$); erkek öğrencilerin sanal mağduriyet düzeylerinin (64,59), kız öğrencilerinkine (48,20) kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Tablo 2’deki verilere göre sanal zorbalık farkındalık düzeyinin cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ($p<.05$); kız öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeylerinin (61,27), erkek öğrencilerinkine (48,32) kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ortaokul Öğrencilerinin Akıllı Telefona Sahip Olma Durumları ile Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın üçüncü araştırma sorusu “Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile akıllı telefona sahip olma durumları arasındaki ilişki nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere; akıllı telefona sahip olma durumları ile sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testine başvurulmuştur. Bu analizin sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeylerinin Akıllı Telefona Sahip Olma Durumlarına Göre Mann Whitney-U Testinin Sonuçlarının Dağılımı (N=110)

Değişkenler	Akıllı Telefona Sahip Olma Durumları	f	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	P
Zorbalık Yapma	Hayır	35	48,39	1693,50	1063,50	,06
	Evet	75	58,82	4411,50		
Mağduriyet	Hayır	35	37,81	1323,50	693,50	,00
	Evet	75	63,75	4781,50		
Farkındalık	Hayır	35	71,56	2006,00	750,50	,00
	Evet	75	48,01	4099,00		

Tablo 3’teki verilere göre; öğrencilerin akıllı telefona sahip olma durumlarının, sanal zorbalık yapma düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ($p>.05$) belirlenmiştir. Verilere göre ayrıca; kendine ait bir akıllı telefonu olan öğrencinin (63,75), kendine ait bir akıllı telefonu olmayan öğrenciye (37,81) kıyasla sanal mağduriyet düzeyinin daha yüksek olduğu ($p<.05$); kendine ait bir akıllı telefonu olan öğrencinin (71,56), kendine ait bir akıllı telefonu olmayan öğrenciye (48,01) kıyasla sanal zorbalık farkındalık düzeyinin ise daha düşük olduğu ($p<.05$) anlaşılmaktadır.

Ortaokul Öğrencilerinin Cep Telefonunu İnternete Girmek Amaçlı Kullanma Durumu ile Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Arasındaki Fark

Bu çalışmanın dördüncü araştırma sorusu “Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanıp kullanmama durumları arasındaki fark nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere; öğrencilerin cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanma durumu ile sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla Mann Whitney-U testine başvurulmuştur. Bu analizin sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeylerinin Cep Telefonunu İnternete Girmek Amaçlı Kullanma Durumlarına Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları (N=110)

Hesaplanan Puan	Cep Tel. İnternete Girmek Amaçlı kullanma Durumu	f	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	P
Zorbalık Yapma	Hayır	38	50,78	1929,50	1188,50	,19
	Evet	72	57,99	4175,50		
Mağduriyet	Hayır	38	37,57	1427,50	686,50	,00
	Evet	72	64,97	4677,50		
Farkındalık	Hayır	38	59,39	2257,00	1220,00	,35
	Evet	72	53,44	3848,00		

Tablo 4’teki verilere göre; cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrenci ile kullanmayan öğrencinin sanal zorbalık yapma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>.05$) söylenebilir. Cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrencinin daha fazla sanal mağduriyet yaşadığı ($p<.05$); cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrenci ile kullanmayan öğrencinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>.05$) elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Ortaokul Öğrencilerinin Öğrencilerin Sanal Zorbalık Hakkında Bilgi Edinme Yollarının Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri, Sanal Zorbalık Yapma Düzeyleri ve Sanal Mağduriyet Düzeyleri Üzerinde Etkisi

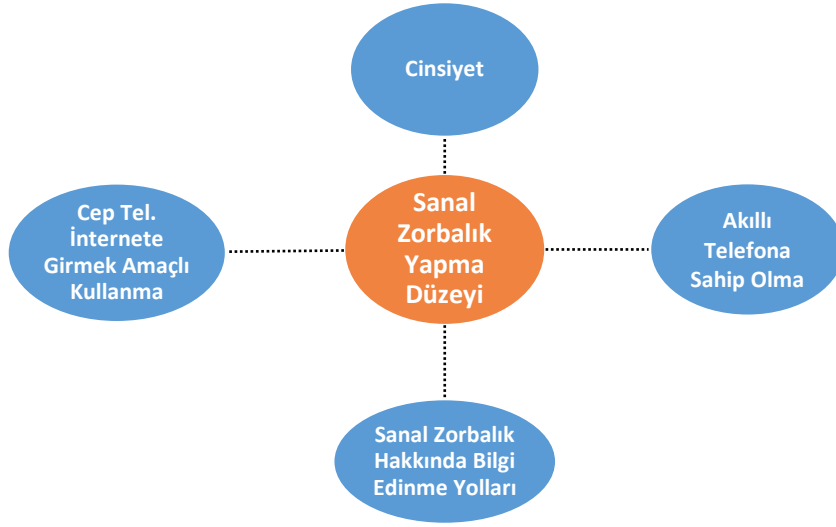
Bu çalışmanın beşinci araştırma sorusu “Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri ile sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yolları arasındaki ilişki nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere; öğrencilerin sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yollarının, sanal zorbalık farkındalık düzeyleri, sanal zorbalık yapma düzeyleri ve sanal mağduriyet düzeyleri üzerinde etkisini belirlemek için Mann Whitney-U testine başvurulmuştur. Bu analizle ilgili sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Sanal Zorbalık Farkındalık, Sanal Zorbalık Yapma ve Sanal Mağduriyet Düzeyleri ile Sanal Zorbalık Hakkında Bilgi Edinme Yollarına Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçlarının Dağılımı

Değişkenler	Bilgi Edinme Yolları	f	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney-U	P
Zorbalık Yapma	Kendi Kendime	19	55,76	1059,50	821,500	,826
	Okul	89	54,23	4826,50		
Mağduriyet	Kendi Kendime	19	66,68	1267,00	614,000	,051
	Okul	89	51,90	4619,00		
Farkındalık	Kendi Kendime	19	40,84	776,00	586,000	,036
	Okul	89	57,42	5110,00		

Tablo 5’teki veriler incelendiğinde, sanal zorbalık hakkında okulda bilgi edinen öğrenci ile kendi kendine bilgi edinen öğrencinin sanal zorbalık yapma düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>.05$) anlaşılmaktadır. Öte yandan sanal zorbalık hakkında okulda bilgi edinen öğrenci ile kendi kendine bilgi edinen öğrencinin sanal mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı ($p>.05$) görülmektedir. Sanal zorbalık hakkında okulda bilgi edinen öğrencinin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin (57,42) ise kendi kendine bilgi edinen öğrenciye (40,84) kıyasla daha yüksek olduğu ($p<.05$) söylenebilir.

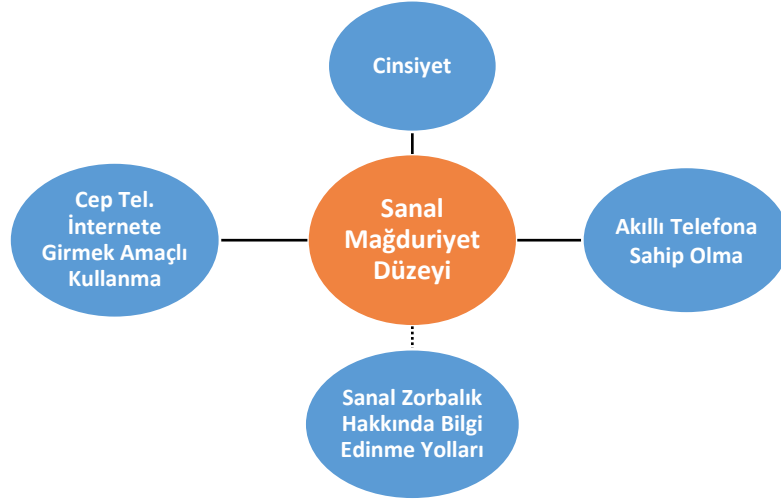
Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Durumları ile Sanal Zorbalık Yapma ve Mağdur Olma Durumlarının İncelenmesi

Şekil 1. Sanal Zorbalık Yapma Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre Anlamli Farklılık Gösterme Durumu

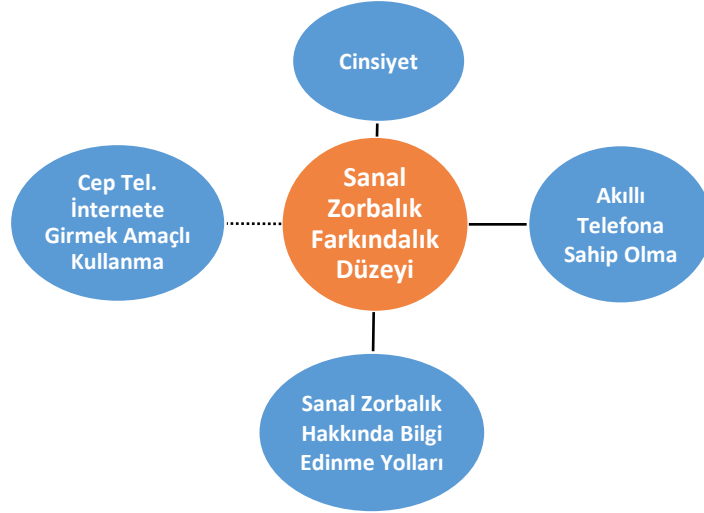
**Kesikli çizgiler anlamli olmayan farklılığı, düz çizgiler anlamli olan farklılığı göstermektedir.*

Bu çalışma kapsamında, öğrencilerin sanal zorbalık yapma, sanal mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık düzeyleri çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda; sanal zorbalık yapma düzeyinin cinsiyet, akıllı telefona sahip olma durumu, cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanma durumu ve sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yolları değişkenlerine göre anlamli farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Şekil 1). Sanal mağduriyet düzeyinin; cinsiyet, akıllı telefona sahip olma durumu ve cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanma durumu değişkenlerine göre (Şekil 2); sanal zorbalık farkındalık düzeyinin ise cinsiyet, akıllı telefona sahip olma durumu ve sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yolları değişkenlerine göre anlamli farklılık gösterdiği (Şekil 3) belirlenmiştir.

Şekil 2. Sanal Mağduriyet Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre Anlamli Farklilik Gösterme Durumu

**Kesikli çizgiler anlamli olmayan farklılığı, düz çizgiler anlamli olan farklılığı göstermektedir.*

Şekil 3. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyinin Çeşitli Değişkenlere Göre Anlamli Farklilik Gösterme Durumu

**Kesikli çizgiler anlamli olmayan farklılığı, düz çizgiler anlamli olan farklılığı göstermektedir.*

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri ile Sanal Zorbalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın altıncı araştırma sorusu "Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ile sanal zorbalık yapma düzeyleri arasındaki ilişki nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere; öğrencilerin sanal zorbalık düzeyleri ile sanal zorbalık farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon yöntemine başvurulmuştur. Bu analizle elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Durumları ile Sanal Zorbalık Yapma ve Mağdur Olma Durumlarının İncelenmesi

Tablo 6. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri ile Sanal Zorbalık Düzeyleri Arasındaki Korelasyon

Korelasyon Yöntemi	Değişkenler	Korelasyon Katsayıları	Zorbalık Yapma	Mağduriyet
Spearman's rho	Farkındalık	Correlation Coefficient	-.196*	1,000
		Sig. (2-Tailed)	.040	.
Spearman's rho	Zorbalık	Correlation Coefficient	1,000	-.196*
		Sig. (2-Tailed)	.	.040

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde; sanal zorba farkındalık ve sanal zorbalık düzeyleri arasında negatif bir ilişki ($p < .05$, $r = -.196$) görüldüğünü söylemek mümkündür.

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri ile Sanal Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın yedinci araştırma sorusu "*Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?*" şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla Spearman Korelasyon yöntemine başvurulmuştur. Bu analiz sonucu edinilen veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Sanal Zorbalık Farkındalık Düzeyleri ile Sanal Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki Korelasyon

Korelasyon Yöntemi	Değişkenler	Korelasyon Katsayıları	Mağduriyet	Farkındalık
Spearman's rho	Farkındalık	Correlation Coefficient	-,149	1
		Sig. (2-Tailed)	,121	.
Spearman's rho	Mağduriyet	Correlation Coefficient	1	-,149
		Sig. (2-Tailed)	.	,121

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde; sanal zorbalık farkındalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki görülmediğini ($p > .05$) söylemek mümkündür.

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ile Sanal Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın sekizinci araştırma sorusu "*Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?*" şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt bulmak üzere; öğrencilerin sanal zorbalık düzeyleri ile sanal mağduriyet düzeyleri

arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon yöntemine başvurulmuştur. Bu analiz sonucu edinilen veriler Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Sanal Zorbalık Düzeyleri ile Sanal Mağduriyet Düzeyleri Arasındaki Korelasyon

Korelasyon Yöntemi	Değişkenler	Korelasyon Katsayıları	Zorbalık	Mağduriyet
Spearman's rho	Mağduriyet	Correlation Coefficient	,278**	1,000
		Sig. (2-Tailed)	,003	.
Spearman's rho	Zorbalık	Correlation Coefficient	1,000	,278**
		Sig. (2-Tailed)	.	,003

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde; sanal zorbalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında pozitif bir ilişki ($p<.05$, $r=.278$) görüldüğünü söylemek mümkündür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında, ortaokul 6. sınıfta öğrenim gören ve sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrencilerin; sanal zorbalık yapma, sanal mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık düzeyleri araştırılmıştır. Yine bu çerçevede; öğrencilerin sanal zorbalık yapma, sanal mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin sanal zorbalık yapma, sanal mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık düzeylerine etki edebileceği düşünülen “cinsiyet, akıllı telefona sahip olma durumları, cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanıp kullanmamaları, sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yolları” gibi değişkenler incelenmiştir.

Bu çalışmanın ilk sonucu, sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrencilerin öğrencilerin sanal zorbalık yapma ve sanal mağduriyet oranlarının düşük olduğu şeklindedir. Öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri ise, zorbalık ve mağduriyet düzeylerinin tam aksine yüksektir.

Bu çalışmanın ikinci sonucu, sanal zorbalık yapma düzeylerinin cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği; erkek öğrencilerin sanal mağduriyet düzeylerinin, kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu; kız öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeylerinin ise erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu şeklindedir. Horzum ve Ayas (2013) rehber öğretmenleriyle yürüttükleri çalışmalarında, kadınların sanal zorbalık

farkındalıklarının erkeklerinkinden daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Alanyazında erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre daha fazla sanal zorbalık yaptığı şeklindeki sonuçların olduğu çalışmalar yer almakla birlikte (Horzum & Ayas, 2011; Peker, 2014); tam aksini belirten çalışmalara da rastlamak mümkündür (Eroğlu, Aktepe, Akbaba, Işık, & Özkorumak, 2015; Wolak vd., 2007). Bu çalışmada elde edilen sonuçlardaki farklılığın; çalışmaya katılan bütün öğrencilerin almış oldukları sanal zorbalık farkındalık eğitimlerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim sanal zorbalık farkındalık eğitimi almış öğrencilerin kız ya da erkek ayrımı olmaksızın sanal zorbalık yapma düzeylerinin düşük olması beklenmektedir. Yine kız öğrencilerin farkındalık düzeylerinin daha yüksek olması sonucunun; kız öğrencilerin empati kurma becerilerinden kaynaklandığı düşünülmüştür.

Bu çalışmanın üçüncü sonucu, öğrencilerin akıllı telefona sahip olma durumlarının, sanal zorbalık yapma düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı şeklindedir. Öte yandan kendisine ait bir akıllı telefonu olan öğrencinin, kendisine ait bir akıllı telefonu olmayan öğrenciye kıyasla sanal zorbalık farkındalık düzeyi daha düşük iken sanal mağduriyet düzeyi daha yüksektir. Bu sonuçlar, küçük yaşlarda akıllı telefon sahibi olan öğrencilerin internet güvenliği konusunda bilgi edinmedikleri sorunsalını düşündürmektedir. Kavuk ve Keser (2015) bu sonuçlara benzer şekilde internet kullanım süresi ile sanal zorba olma arasında anlamlı fark bulunduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmanın dördüncü sonucu, cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrenciler ile kullanmayan öğrencilerin sanal zorbalık yapma düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı şeklindedir. Sanal mağduriyete yönelik olarak ise, cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrencilerin kullanmayan öğrencilere kıyasla daha fazla sanal mağduriyet yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, öğrencilerin ve ailelerin cep telefonu kullanımı ve sanal zorbalık konusunda bilgilendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir. Taylan, Aydın ve Topal (2017) da ortaokul öğrencilerine yönelik gerçekleştirmiş oldukları çalışmada; akıllı cep telefonu kullanım süresi arttıkça sanal zorba olma ihtimalinin de (%4 oranında) arttığını belirtmiştir.

Bu çalışmanın bir diğer sonucu ise; cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanan öğrenci ile kullanmayan öğrencinin sanal zorbalık farkındalık düzeyleri arasında bir fark bulunmadığıdır. Nitekim sanal zorbalık farkındalık eğitimi alan öğrencilerin sanal zorbalık

farkındalık düzeylerinin cep telefonunu internete girmek amaçlı kullanma ya da kullanmama durumuna göre değişmemesi bu bağlamda beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın beşinci sonucu, sanal zorbalık hakkında okulda bilgi edinen öğrenci ile kendi kendine bilgi edinen öğrencinin sanal mağduriyet ve zorbalık yapma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı şeklindedir. Sanal zorbalık farkındalığına yönelik ise, sanal zorbalık hakkında okulda bilgi edinen öğrencinin sanal zorba farkındalık düzeyinin, kendi kendine bilgi edinen öğrenciye kıyasla daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar kapsamında, okullarda bilişim teknolojileri eğitiminin özellikle sanal zorbalık farkındalığı konusunda öğrencilere katkı sağlayacağı söylenebilir.

Bu çalışmanın altıncı sonucu, sanal zorbalık farkındalık ve sanal zorbalık yapma düzeyleri arasında negatif bir ilişki olduğu şeklindedir. Bu doğrultuda sanal zorbalık farkındalığı yüksek bir öğrencinin, sanal zorbalık düzeyinin de düşük olacağı söylenebilir.

Bu çalışmanın yedinci sonucu, sanal zorbalık farkındalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı şeklindedir. Bu sonuca yönelik, sanal zorbalık farkındalık düzeyi yüksek bir öğrencinin mağduriyet düzeyinin de düşük olması beklenirken; sonuçtaki farklılığın; öğrencilerin, özellikle internet güvenliği konularında bilgi eksikliğinden kaynaklı olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmanın sekizinci ve son sonucu sanal zorbalık yapma ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu şeklindedir. Bu sonuca göre, sanal zorbalık yapan öğrencinin sanal mağduriyet düzeyi de artmaktadır. Çalışma sonucuna benzer şekilde alanyazında siber mağduriyet ile siber zorbalık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalara da rastlamak mümkündür (Ak, Özdemir, & Kuzucu, 2015; Kavuk, 2011).

Araştırma kapsamında özellikle, sanal zorbalık farkındalık eğitimi alan öğrencilerin farkındalık düzeylerinin yüksek olarak belirlenmesi; öğrencilerin sanal zorbalık hakkında bilgi edinme yollarının sanal zorbalık farkındalık ve sanal mağduriyet düzeylerini anlamlı bir biçimde etkilemesi sonuçları dikkat çekmektedir. Yine öğrencilerin sanal zorba farkındalık ve sanal zorbalık düzeyleri arasında negatif bir ilişki görülmesi; sanal zorbalık ve sanal mağduriyet düzeyleri arasında pozitif bir ilişki görülmesi sonuçları önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçları dikkate alınarak, öğrencilerin sanal zorbalık farkındalık düzeylerinin artması durumunda, sanal zorbalık yapma düzeylerinin azalacağı; dolayısıyla da mağduriyetlerinin de azalacağı söylenebilir. Aydın (2016) da araştırma sonuçlarına benzer şekilde, yapmış olduğu çalışmada sanal zorbalık farkındalık eğitimi alan öğrencilerin farkındalık düzeylerinin eğitim sonunda anlamlı derecede artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç verilen eğitimin sanal zorbalık farkındalığını artırdığı ve etkili olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Kavuk ve Keser (2015) üniversiteler ve ilgili kuruluşlarca öğrenci, öğretmen ve ailelerin siber zorbalığa dönük farkındalıklarını artırmak amacıyla, konferans, seminer, çalıştay, hizmetiçi eğitim vb. etkinlikler düzenlenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Yine öğrencilerde sanal zorbalık farkındalık düzeyinin yükseltilebilmesi için ise okullarda bilişim teknolojileri ve yazılım derslerinin içeriğinin ve önemi gündeme gelmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin alacakları bilişim teknolojileri ve yazılım dersi eğitiminin gerekliliği araştırma sonuçlarıyla desteklenmiş bulunmaktadır. İlerideki çalışmalarda, farklı yaş grubu öğrenciler için desenlenmiş farklı eğitim planlarının öğrencilerin sanal zorbalık yapma, sanal zorbalık mağduriyet ve sanal zorbalık farkındalık düzeylerine etkisini incelemenin faydalı olacağı söylenebilir. Yine bu bağlamda öğrencilerin sanal zorbalıkla başa çıkma stratejilerine yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Ak, Ş., Özdemir, Y., & Kuzucu, Y. (2015). Cybervictimization and cyberbullying: The mediating role of anger, don't anger me!. *Computers in Human Behavior*, 49, 437-443.
- Arıcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N., & Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology and Behavior*, 11(3), 253-261.
- Ayas, T., Aydın, F., & Horzum, M. (2015). Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(2), 38-51.
- Ayas, T., & Horzum, M.B. (2010). Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 19, 1-17.
- Aydın, F. (2016). *Sanal zorbalık eğitiminin 6. Sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalığına etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Adapazarı.

- Agatston, P. W., Kowalski, R., & Limber, S. (2007). Students' perspectives on cyberbullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, 59-60.
- Çelik, A., Çelen, F. K., & Seferoğlu, S. S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık ve sanal mağduriyet durumlarının incelenmesi. Akademik Bilişim Konferansı (AB15)'nda sunulan bildiri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. [Çevrim-içi: <http://ab.org.tr/ab15/bildiri/468.docx>, Erişim tarihi: 10.02.2018.]
- Dalmaç-Polat, Z., & Bayraktar, S. (2016). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities, 5*(1), 115-132.
- Demir, Ö., & Seferoğlu, S. S. (2016). Bilgi okuryazarlığı, internet bağımlılığı, sanal aylıklık ve çeşitli diğer değişkenlerin sanal zorbalık ile ilişkisinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 2*(4), 1-17. [Çevrim-içi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/Demir-Seferoglu_SanalAylaklik-Zorbalik_OJTAC-2016-3.1.pdf, Erişim tarihi: 10.02.2018.]
- Dılmaç, B., & Aydoğan, D. (2010). Values as a predictor of cyber bullying among secondary school students. *International Journal of Human and Social Sciences, 5*, 185-188.
- Durak, H., & Seferoğlu, S. S. (2016). Siber zorbalık: Eski bir toplumsal sorunla ilgili yeni tanımlamalar, bakışlar, değerlendirmeler. A. G. Baran & M. Çakır (Ed.), içinde İnter-disipliner yaklaşımla gençliğin umudu toplumun beklentileri (ss. 167-187). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara. [Çevrim-içi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/Kitap_GencliginUmudu-2016_Durak-Seferoglu_SiberZorbalik_167-187.pdf, Erişim tarihi: 10.02.2018.]
- Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A., & Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 40*(177), 93-107.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Cyberbullying: A new face of peer bullying. *Eurasian Journal of Educational Research, 27*, 31-42.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma düzeylerinin okul türü ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Journal of Educational Sciences & Practices, 10*(20), 139-159.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2013). Rehber öğretmenlerin sanal zorbalık farkındalık düzeyinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(3), 195-205.
- Kavuk, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve sanal kurban olma durumlarının incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kavuk, M., & Keser, H. (2015). İlköğretim okullarında siber zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31*(3), 520-535.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*, 22-30.
- Li, Q. (2005). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior, 23*, 1777-1791. doi:10.1016/j.chb.2005.10.005

Ortaokul Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalık Durumları ile Sanal Zorbalık Yapma ve Mağdur Olma Durumlarının İncelenmesi

- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Peker, A. (2014). Ergenlerin siber zorbalıkla başa çıkma davranışlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi açısından incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 1, 1-15.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154. doi:10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x
- Steffgen, G., & König, A. (2009) Cyberbullying: The role of traditional bullying and empathy. [Çevrimiçi: <http://www.abs-center.si/gbccd/papers/P200.pdf>, Erişim tarihi: 20.10.2018].
- Strom, P. S., & Strom, R.D. (2005). When teens turn cyberbullies. *The Education Digest*, 71(4), 35-41.
- Taylan, H. H., Aydın, F., & Topal, M. (2017). Ortaokul öğrencilerinin sanal zorba olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Sakarya ili örneği. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 4(1), 41-59.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programı (Ortaokul 5 ve 6. Sınıflar). [Çevrim-içi: <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=374>. Erişim Tarihi: 10.10.2018]
- Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41, 51-58.
- Yaman, E., & Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833.
- Yenilmez, Y. ve Seferoğlu, S. S. (2013). Sanal zorbalık ve öğretmenlerin farkındalık durumlarına bir bakış. *Eğitim ve Bilim [Education and Science]*, 38 (169), 420-432. [Çevrim-içi: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/2513/523>, Erişim tarihi: 10.02.2018.]
- Yiğit, M. F., & Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying (OJTAC)*, 4(2), 13-49. [Çevrim-içi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/396969>, Erişim tarihi: 10.02.2018.]